

דני הדרנה
למורי האולפנים

גיליון כז' אדר תשנ"ד - נבואר 1994
סדרה חדשה

להיות מתן מידע או פעולת דיבור זו או אחרת - לפי כוונת הדובר (תלונה באוזני ילדים מרעישים, בקשה לקבל טבלית לחיסול כאב הראש).

פתיח

עירוב תחומים*

עיקר מגמתו של גיליון זה אינה לארגן את חומר הלימוד עבור המורה, אלא לארגן את השיבתו. למעשה אנו עוסקים כאן בהנחלה של תפיסת הוראה, כדי לאפשר למורה ליישם נכונה את תוכנית הלימודים החדשה.

השילוב המעבר הבין-תחומי, שלו מוקדשת חוברת זו, מדגים באופן מובהק את מגמת תוכנית הלימודים והחשיבה המונחת ביסודה: להביא את החיים אל הכיתה, כפי שכבר הערנו בגיליון הקודם, שבו הוצג רציונאל התוכנית, בחיים אין הפרדה בין תחום תיפקוד לתחום

השילוב הבין-תחומי מדגים באופן מובהק את מגמת תוכנית הלימודים: להביא את החיים לכיתה

תיפקוד, ובני אדם מצויים תמיד בכמה תחומים בו-זמנית: אדם הנוקט לשירותיו של רופא הוא גם בעל זכות (צריך לתת פרטים על עצמו לרופא/לאחות/לפקיד הקבלה), נוקט לשירותי תקשורת (כדי לשוחח עם משפחתו, לדבר עם

* הבסיס לחוברת זו נכתב בידי מיקי לאטי, חברות המערכת הסיפוי השלמות ודוגמאות.

במרכז

השילוב הבין-תחומי

בין-תחומיות על רקע 'נושא' אחד

נרגים להלן, על-פי ספר הלימוד החדש (שכתיבתו הולכת ונשלמת באגף), כיצד במה שנקרא בעבר 'נושא' (במקרה זה, סדר יום) כלולים - וצריכים להיות כלולים - תחומים שונים המשולבים זה בזה, הרוגמה לקוחה מתוך היחידה הראשונה.

משפחת דמארי

מיכל ודני דמארי הם זוג בלי ילדים. (תעודת זהות)
הם גרים בדירה שכורה בת שלושה חדרים. (דירה)

רופא אחר, עם בית-חולים שבו הוא צריך להתאשפז) וכו'. גם הלומר באולפן, במיוחד מאז שהונהגה הקליטה הישירה, חייב להתמודד באיץ - תוך שימוש בעברית - עם תחומים רבים, כמעט בו-זמנית. 'סדר היום' שלו אינו מורכב רק מרחצה-התלבשות-לימודים-אכילה אלא ממינון פעילויות הקרוב לזה של אדם 'רגיל'. ניתן לדבר על בו-זמניות על מרכיבים לשוניים שונים שהוא נוקט להם. המרכיב הלשוני מקבל את משמעותו הרחבה כשהוא מופיע בהקשרים שונים.

במקום שבו יש שילוב יש גם מקום לדבר על הפרדה והבחנה: אותה מלה, אותה תבנית לשונית או אותה פעולות דיבור מופיעים בתחומים שונים (במצבי חיים שונים), ובכל אחד מהקשרים אלה עשויים להיות להן גוונים משמעות שונים, משמעויות-לוואי ריגושיות שונות (קונטאציות) או כוונות שונות (מבחינה פרגמטית). למשל: המלה אבן - יש לה משמעות כפשוטה ('אבנים בצירי הדרך') ומשמעות מושאלת (מטפורית) - 'יורה לי אבן מהלב'; יהיו לה קונטאציות שונות אם מדובר על 'זריקת אבן' באינתיפאדה או על 'אבני ירושלים'. למלה פצה יש גוונים משמעות או קונטאציות שונות - במישלבים שונים; התבנית כואב לי ה-X (הראש, הרגליים) עשויה

עכשיו אין להם כסף לקנות דירה, אבל יש להם טבלנות.
 כל המשפחה של דני גרה בראשון לציון. למיכל יש משפחה בכפר בילו. (משפחה) יש לה גם אח בכפר הרא"ה.
 דני הוא סטודנט בפקולטה לחקלאות ברחובות.
 כל בוקר הוא נוסע באוטובוס לרחובות. (נסיעות)
 הוא חוזר הביתה בערב. (התמצאות בזמן ובמקום)
 מיכל עובדת במוזיאון של ראשון לציון. (עבודה)
 היא עובדת כל בוקר, חוץ מיום שישי. (התמצאות בזמן ובמקום)
 פעמיים בשבוע היא עובדת גם אחר הצהריים. (עבודה)
 מיכל הולכת ברגל, כי המוזיאון קרוב לבית שלה. (נסיעות)
 מיכל ודני דתיים.
 כל בוקר דני הולך לבית הכנסת.
 בליל שבת (יום שישי בערב) מיכל הולכת איתו.

השתרגות תבניות לשוניות בתחומים שונים

ניקח לדוגמה את התבנית אפשר/מותר/אסור ל... ברור שתבנית זו רלוואנטית לתחומים שונים, וכאשר היא נלמדת - יש ללמדה בהקשרי החיים השונים שבהם היא מופיעה. להלן 'טקסט' וכן תרגילים לצורך הרגמה ותירגול של תבנית זו (הטקסט והתרגילים לקוחים אף הם מספר הלימוד החדש).

אפשר/מותר/אסור

בארץ יש הכול, ברוך השם.
 סטייקים, שוקולד, וודקה, סיגריות, הכולו
 אבל בחיים גם 'אסור' הכולו
 לי - אסור לאכול סטייקים, בגלל הכולסטרול.
 לך - אסור לשתות וודקה, בגלל לחץ הדם.
 לך - אסור לאכול שוקולד, בגלל הסוכרת.
 ליוסף - אסור לעשן סיגריות, בגלל הלב.

אז תגידו לי, בבקשה,
 מי צריך כל-כך הרבה,
 אם מותר כל-כך מעט?

אסור לאכול סטייקים.
 אסור לשתות וודקה.
 אסור לעשן.
 אפשר לקנות הכול.

תרגיל - כתבו את המלה המתאימה

- לפי החוק _____ לנסוע במהירות של 20 קילוחטר לשעה (קמ"ש) בעיר.
- _____ לבקר עם ילדים קטנים בבית חולים, אבל לפעמים זה מסוכן.
- _____ לטפל בחולים בלי רישיון של רופא.
- _____ לעשן באוטובוסו
- מיד אחרי הניתוח _____ לחולה ללכת.
- כמעט בכל החנויות _____ לשלם בכרטיס אשראי.
- _____ לקחת תרופות מסוכנות בלי הוראות של רופא.
- _____ לטייל בעיר העתיקה בירושלים, אבל צריך לשים לב.
- לפי החוק, _____ לנסוע במכונית פרטית בלי חגורת בטיחות.
- היום _____ לצאת מרוסיה למדינה אחרת בעולם.

אסור לטפל
 אסור ללכת
 אסור לנסוע
 מותר לצאת

הערה: ההקשרים בתרגיל שונים מההקשרים של הטקסט - כמובן.

אותה השתרגות כמו במותר/אפשר/אסור בתחומים שונים, קיימת, כמובן, גם לגבי מלים ותבניות שכיחות אחרות. למשל: פותחים/סוגרים (את):
 פותחים את הגניס בשעה שבע וחצי (07.30),
 אבל את המעונות פותחים בשעה שבע (07.00).
 פותחים את הסופרמרקט בשש וחצי (06.30),
 אבל את הקונדיטוריה פותחים ברבע לשמונה (07.45).
 פותחים את הבנק בשמונה וחצי (08.30)

ואת קופת-חוליס - כבר בשבע וחצי (07.30).

ביום ראשון עד חמישי סוגרים את הבנקים בשתיים עשרה וחצי (12.30) ובימי שישי סוגרים את הבנקים בשתיים עשרה (12.00).
 הצגות תיאטרון מתחילות בשעה שמונה וחצי (20.30),
 אבל סרטים מתחילים בשבע וחצי (19.30) ובתשע וחצי (21.30).
 אז תגידו לי: איך אפשר לדעת מתי מתחילים, מתי פותחים ומתי סוגרים?

הא הרוץ, כמובן, לגבי מבנים תחביריים. למשל, במשפטי זמן המתחילים ב'לפני/ אחרי ש...' או 'לפני/אחרי ה...' משתמשים בתחומים שונים, ולכן יש להרגימם ולתרגלם בכיתה לא רק בחתך אורכי אלא גם בחתך רוחבי (על פני התחומים השונים): נדיאות - לפני האוכל (צריך לקחת תרופה); מינוך - לפני התחלת השיעור (שותים קפה); תעודת זהות - לפני שעברתי (למדתי באילפון).

על המורה לתת דעתו לשני עניינים חשובים הקשורים בהשתרגות זו: ראשית, העיסוק בה אינו מוגבל לשלב הקניה אלא הוא חשוב לא

השילוב הבין-תחומי של מלים, תבניות ומבנים תחביריים חשוב גם בשלב התיחזוק והחזרה. הוא גם מאפשר לגוון את השיחה ולהעלות את רמתה

פחות בשלב החזרה והיישום. העיסוק בתבנית חוזרת בתחומים שונים ומתגוונים מאפשר לשחזר ולהוכיח יסודות שכבר נלמדו. למשל, ב'אפשר' ניתן להשתמש גם במסגרת של שאלה, ואז הוא עשוי לשמש כפעולת דיבור של בקשה לצרכים שונים ומאפשר חזרה על מרכיבים לשוניים שנלמדו בעבר:

(ניתן, כמובן, לתרגל גם משפטי חיזוי עם 'אפשר'. תוך שינוי - פעם של המושא, פעם של

הנושא: 'אפשר למצוא עבודה דרך העיתון';
 'אפשר למצוא דירה דרך העיתון'; 'אפשר לקנות דירה ולשלם לאט לאט'.

שנית, השימוש החוזר באותה תבנית או מלה או פעולת דיבור - בתחומים שונים, מאפשר לגוון את השיחה ולהעלות את רמתה. המלה 'מבין' ניתנת לשימוש בהקשר 'קל' יחסית ('אתה מבין את השיעור?') וגם בהקשרים אחרים, יומיומיים, פוליטיים ואינטלקטואליים: הפקידה לא מבינה אותי; אני לא מבין איזה תעודות לשלוח לכם; אתה מבין מוסיקה מודרנית? ראש הממשלה מבין את 'גוש אמונים'?

התלמיד נוכח לדעת שבעזרת המרכיבים הלשוניים המעטים שרכש, הוא מסוגל לתפקד במגוון רחב למדי של מצבים

התלמיד נוכח כך לדעת שבעזרת המרכיבים הלשוניים המעטים שכבר רכש, הוא מסוגל לתפקד במגוון רחב למדי של מצבים ואין לו מה לחשוש מסיטואציה לשונית חדשה.

מילונים לא מקבילים

כראי שהמורה יפנה את תשומת ליבם של התלמידים לתופעה של אי-התאמה הקיימת בין שפות שונות לגבי טווח המשמעות של מלה או יישומה לתחומים שונים (מה שנקרא 'מפה סמנטית'). למשל, המלה מומין בעברית משמשת גם להזמנת אורח וגם להזמנת מוצר או שירות (to invite; to order; to reserve) - עקב כך קרה שישראלי אמר למלצר: I invite a difficult egg. המלה בית משמשת הן בהוראת הבית האישי, האינטימי (home), והן בהוראת בית ציבורי או בניין (house). שולחן בעברית הוא גם שולחן-כתיבה וגם שולחן אוכל. בניגוד למצוי בלשונות רבות אחרות, מצד שני, יש לעיתים בעברית מלים המביעות הבחנות בין משמעויות שונות, שבשפות רבות אחרות כלולות במלה אחת (למשל, 'זקן'-ישן).

כאשר אנחנו 'חוצים' את התחומים השונים בהצטרפויות שונות, הרגליות (קולוקוויאליות) או אחרות, של פועל + שם עצם או שם עצם + שם תואר, צריך להעמיד את התלמידים על כך שגם אם ההצטרפויות הן מגוונות, אין הן בלתי מוגבלות: אפשר להקדיש זמן (משפחה, עבודה)/ כסף (בנק, משפחה)/ספר (זהות, עבודה)/אהבה

(משפחה), אבל אי-אפשר להקדיש טיפול/ ידידות וכו'. יש צליל/קול/ טעם ערב, אבל לא ריח/מראה ערב (אלא בצירוף פיוטי מאוד לא שגרתית). חשוב לחשוף את התלמיד למיגוון דוגמאות, כדי שיראה את גבולות השימוש.

הצטרפויות ההרגליות הן מגוונות, אך לא בלתי מוגבלות: אפשר 'להקדיש זמן', אך אי אפשר 'להקדיש ידידות'

כנגד חציית קווי התחומים בעזרת פועל או תואר אחד, קיימת תופעה משלימה: הבחנות בין גווני משמעות של פעולה על ידי פעלים שונים, שיש להם אופי מובהק המקשר אותם לתחום ייחודי או למיזג מסוים. אפשר לרדוף כל דבר - גוף, חפץ וכו', ובכל זאת חופפים ראש, מצהצחים שיניים, שוטפים כלים וכו'. גם יחסי מוצן-נמזן (שווינויות, כפיפות, תלות) וההקשר הייחודי של השיח משפיעים על בחירת מלה שונה כדי להביע עניין אחד: התברלים בין 'חבל, אני באמת לא יכול'/'צ'ר לי, אני נאלץ לסרב לבקשתך'/'לצערנו, לא נוכל להיענות' - מדגימים יפה עניין זה.

סריקה אסוציאטיבית וברירה מתוכננת

כאשר המורה מכין בבית את הקישור הבין-תחומי, רצוי שיעבוד תחילה, כמין תירגול לחשיבה, בשלבים אלה:

א) תחילה יקרא דרור לדמינו וייתן לאסוציאציות הלשוניות שלו 'להתפרע', כדי להעלות בויכוחו את האפשרויות הקיימות של שימוש בפועל לצירופים שונים בתחומים שונים וכד'. חשוב שהמורה יאפיין לעצמו את ההבחנות בין משמעויות הפועל או המבנה התחבירי:

ב) יבדוק באיזו מידה הצליח אכן להגיע לתחומי תפקוד מגוונים תוך שימוש, כאמור, בפועל אחד או תבנית אחת, ויערוך את הדוגמאות. ניקח לדוגמה שלוחות של הפועל לרחות (במשמעות 'העברה לזמן רחוק יותר') לתחומי התפקוד השונים:

ל ר ח ו ת טיפול, חיסון, בריקה, תור, ביקור (בריאות)
 ל ר ח ו ת פגישה, שיחה, טיפול (התמצאות בזמן ובמקום - ענייני משרד)
 ל ר ח ו ת פגישה, שיחה, שיעור, מבחן,

קונצרט, הצגה, ביקור, קורס, תוכנית (חינוך ומשפחה)
 ל ר ח ו ת נסיעה (נסיעות)
 ל ר ח ו ת ריאיון, פגישה, שיחה (עבודה)
 ל ר ח ו ת פגישה, שיחה, ביקור, תשובה (אקטואליה)

הערה: הפועל מופיע ביחידה 2 ושמות העצם ביחידות 2-1.

ובאופן מורכב יותר, שימוש במשפט תנאי קיים (הווה + הווה, הווה + עתיד או עתיד + עתיד) על סמך מאגר פעלים (יחידה 2 בספר הלימוד).

התלמידים מקבלים מאגר פעלים בעתיד (כאן - מיחידות 2-1):

הפעיל	פעל (גזרת ע"ו)	פיעל	התפעל
אמשיך	אבוא	אדבר	אתלשב
אסביר	אגוד	אסדר	אתקדם
אסכים	אגוח	אטייל	אתרגל
ארגיש	אקום	אבקש	אסדר
אזמין	ארוץ	אחפש	אשתמש
אחזיר		אטלפן	אסתכל
אחליף		אצלצל	אצטנן
אכניס		אשחזר	אשתתף
אפריע		אתקן	אתנהג

ועליהם להשתמש בהם במשפטי תנאי בתחומים השונים.

התאמה לתחומים

תעודת זהות: גר - מחפש; גר - מחליף, גר - מתקדם

(לדוגמה: אם אני אגוד ברעננה, אני אחפש בית קטן)

שירותי הדואר והטלפון: מטלפן (מצלצל) - מסביר; מטלפן - מסדר

בנק: בא - מסדר; בא - מדבר; בא - מבקש; מסביר - משתמש

נסיעות: גר - מטייל; גר - מבקר; נכנס - מחפש

בריאות: מזמין - בא; מטלפן - מזמין; מצטנן - מטפל; משתמש - מדגיש

התמצאות בזמן ובמקום: מטלפן - מבקש; מטלפן - מסביר

משפחה וחינוך: ממשיך - מתקדם; משתתף - מתקדם; נח - מפריע; בא - ממשיך

דיוור: גר - בא; מסכים - מחפש; מחליף - גר; מחליף - משתמש

צרכנות: מתקן - מחליף; מבקש - ממשיך; מבקש - מתקן

תקשורת ואקטואליה: מסכים - מחפש; מחזיר - גר; משתתף - מפריע
עבודה ותעסוקה: ממשיך - מתקדם; מחליף - מתקדם; משתדל - מסתדר

ג) המורה יוודא שהצירופים שבכוונתו להוכיח ולתרגל הם אכן 'טבעיים' (דהיינו קבילים מבחינתו של דובר השפה), הולמים (מבחינת סיטואציה, מישלב, מוסכמות תרבותיות) ומתאימים לצורכי הלומד.

היבט אחר הוא הצורך להבחין בשימושים הלשוניים האופייניים למיומנויות השונות.

המורה יוודא שהצירופים שבכוונתו להעלות ולתרגל הם אכן קבילים, הולמים את הסיטואציה והמישלב ומתאימים לצורכי הלומד ולרמתו

אולם בעיקרו הוא קרוב להבחנה המישלבית, שהלא לשון כתיבה יש לה אוצר מלים ותבניות שונות, במקצת או בהרבה, מלשון דיבור, לשון מכתב פורמאלי שונה מלשון פתק אינטימי וכו'.

לדוגמה: פעולת דיבור - לשון הוראות (יחידה 2 בספר הלימוד).

מאגר תבניות

לא + שם הפועל (לא לדרוך על הדשא); אסור + שם הפועל (אסור לדרוך על הדשא);
נא + שם הפועל (נא לעבור במדרכה); צריך + שם הפועל (צריך לשמור על הדשא)
ציווי בפעלים שגורים (בוא, רוץ, לך)

תחומי תפקוד

תעודת זהות: (מישלב פורמאלי; קריאה של טפסים); מלא, השלם, מחק, דואר וטלפון: (מישלב פורמאלי; האונה); אנא המתן.

גנך (מישלב פורמאלי ודיבורי-בינוני - הבנת הוראות המופיעות בכספומאט; הבנת הוראות מפיו של פקיד המסכיר כיצד לבצע פעולה מסוימת); נא ללחוץ/ לחץ/ הקש על... אנא, אתה צריך להפקיד 500 שקל במומן, ואחר-כך ל...

נסיעות: (מישלב פורמאלי ודיבורי נמוך ובינוני - קריאת שלטים; הבנת הוראות מפיו של נהג);
סע לאט, האט, אתה מוכן ל...? אתה יורד כאן וממשיך ימינה.

כריאות: (מישלב פורמאלי ודיבורי בינוני - קריאת הוראות שימוש בתרופות והבנת

הוראות מפיו של רופא/רוקח/פקיד): לנער היטב, שלוש פעמים ביום כפית גדולה, צריך ל...

התמצאות במקום ובזמן: (מישלב דיבורי - הבנת הוראות: איך להגיע למקום מסוים); אתה הולך ימינה ואחר כך... תפנה בסיבוב.

משפחה וחינוך: (מישלב כתיבה בינוני ומישלב דיבורי - כתיבת הוראות לילדים, מתן הוראות של הורה לילד, מתן הוראות של אחים במשפחה זה לזה, מתן הוראות והבנת הוראות של מורה לתלמיד); (תיקח את יוני מהגן אחרי שיעור מוזיקה, תזכור להוריד את הסיד מהגאז אחרי 3/4 שעה, תנגן את הסונאטה של היידן עד פרק האנדנטה, תעשו את שיעורי הבית עד עמ' 35, תסתכלו במפה של ישראל.

דיוור: (מישלב דיבורי בינוני ונמוך - הבנת

קנייה מהורה לילד, הבנת הוראות איך להחליף מצור): להתרחק ואחר-כך להשאיר על אש קטנה, לשמור בקירור, תביא לי שלושה בצלים וחצי קילו עגבניות, תביא (בבקשה) את קופסת הביסקוויטים ואני אתן לך זיכוי.

עבודה ותעסוקה: (מישלב דיבורי בינוני - הבנת הוראות מפקיד, ממנהל עבודה); תחזור ביום ראשון ויכול להיות שתהיה לנו עבודה בשבילך, תביא את התעודות/ תואיל להביא את התעודות בתרגום לאנגלית, על הכפתור הזה אתה לוחץ.

הערה: כדי להקל על מציאת ההקשרים השונים, מומלץ לסרוק את התחומים תוך התייחסות - (1) להחסים בין הדבורים (מי אמר למי); (2) למיומנות הנדרשת.

לאורגון כללי של החומר ברוח שהצענו, יוכל המורה להיעזר בטבלה שלהלן:

אוצר מלים ייחודי	אוצר מלים כללי	תחומי תפקוד	מרכיבי הלשון
מטלה: למיין ולרשום את האוצר המלים המתאים לכיתתך מתוך אוצר המלים הכללי	מטלה: לסרוק ולרשום את אוצר המלים המתאים לפריט שבחרת בכל תחום תפקוד	על-פי תוכנית הלימודים החדשה	מטלה: לבחור אחד מן הפריטים
		תעודת זהות, דואר-טלפון ושאר התחומים שנוכרו לעיל	(1) פעולת דיבור (תלונה, בקשת/ מתן מידע ועוד)
			(2) תבנית (המשפט הסתמי, משפט תנאי ועוד)
			(3) אוצר מלים (שמות עצם, פעלים, תארים)
			(4) תפקוד בסיטואציה (בקשה לקניית פריטים, קביעת תור/פגישה)

הוראות ממתוך, הבנת הנחיות מבעל הבית):
ב-13 אתה בא אליי לקחת את המפתח ואז הדירה שלך: תיקון הדוד זה עליי, אבל ארנונה אתה משלם.

צרכנות: (מישלב פורמאלי ומישלב דיבורי - הבנת הוראות שימוש כתובות, מתן הוראות

© כל הזכויות שמורות
לאנף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך והתרבות
הוצאה לאור: מחלקת הפירסומים,
משרד החינוך והתרבות
עיצוב: רוזיטל תורן
סדר הדפוס: פלס